

**OBUHVAT GRAĐE U NACIONALNIM
TEKUĆIM BIBLIOGRAFIJAMA
PREGLED PRISTUPA U DRUGOJ POLOVICI 20. STOLJEĆA¹**

**COVERAGE OF MATERIALS IN NATIONAL CURRENT
BIBLIOGRAPHIES
REVIEW OF APPROACHES IN THE SECOND HALF
OF TWENTIETH CENTURY**

Tomislav Murati
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb
tmurati@nsk.hr

Pregledni rad/Review
UDK/UDC 015.01"19"
Primljeno/Received: 15. 6. 2004.

Sažetak

Rad donosi pregled pristupa problematici izbora građe, tj. obuhvata za nacionalne tekuće bibliografije u drugoj polovici dvadesetog stoljeća. U prvom dijelu prikazane preporuke UNESCO-a i IFLA-e uspoređuje se sa stvarnim nalazima i trendovima u tekućim bibliografijama kako ih zatiču odabrana istraživanja. U drugom dijelu dan je uvid u problematiku izbora i obuhvata elektroničke građe za uvrštavanje u nacionalne tekuće bibliografije. Posebno se problematizira mogućnost uključivanja mrežne građe s obzirom na njezina svojstva i to u kontekstu zastarjelih preporuka iz 1980-ih. Daje se pregled nekolicine projekata i njihovih preporuka o postupanju s takvom građom, a komentiraju se i nalazi istraživanja, o uključivanju elektroničke građe u tekuće bibliografije, rađenima za potrebe IFLA-ine komisije za bibliografiju iz konca 1990-ih godina. U kontekstu moguće prevage elektroničkih publikacija, u završnici rada naznačuju se mogućnosti globalne elektroničke bibliografije kako je sagledavaju neki autori.

Ključne riječi: nacionalne tekuće bibliografije, obuhvat građe, elektronička građa u nacionalnim tekućim bibliografijama

Summary

This paper reviews the problem of scope and coverage of the national current bibliographies in the second half of the 20th century. In the first part, UNESCO's and IFLA's

¹Perađeno poglavlje iz magistarskog rada: Murati, Tomislav. Nacionalna tekuća bibliografija u drugoj polovici dvadesetoga stoljeća s osvrtom na razvoj nacionalne tekuće bibliografije u Hrvatskoj : magistarski rad. Zagreb : Filozofski fakultet, 2001.

recommendations are compared to findings and trends that selected inquiries presented in researches covering scope and the coverage discovered in current national bibliographies during 1970's and 1990's. In the second part, the problem of the selection and coverage of electronic publications and resources for national current bibliographies is widely described. Emphasis is given on the possibilities of inclusion of web publications, especially in the context of recommendations from early 1980's. Some recent projects and their recommendations are reviewed and some research findings about inclusion of electronic material in current national bibliographies are given. Finally, this paper gives some visions of the worldwide electronic bibliography as a main bibliographic resource in the world of electronic publication.

Keywords: national current bibliographies, coverage of national current bibliographies, electronic resources in national current bibliographies

1 Teorijska razrada problematike obuhvata građe u UNESCO-ovim i IFLA-inim dokumentima

1.1 Uvod

Problem obuhvata ili uključivanja građe u nacionalne tekuće bibliografije slojevit je i uočen je razmjerno rano, a njegova konceptualizacija ovisi o bibliografskoj, a vjerojatno i o kulturnoj politici bibliografskog središta i procjene korisničkih potreba za određenom vrstom informacija.

Već u prvoj polovici 20. stoljeća prisutan je u različitim mišljenjima o odnosu teritorijalnog ili kulturalnog/nacionalnog obilježja građe koju treba popisivati u nacionalnim bibliografijama,² a zatim i u pitanjima izbora vrste građe. Tako je već na UNESCO-voj konferenciji održanoj u Parizu 1950. godine o međunarodnom planiranju nacionalnih bibliografija preporučeno zemljama članicama da radi zadovoljavajućeg postignuća tekuće nacionalne bibliografske kontrole razmotre popisivanje "zapisa ljudskog komuniciranja". Taj je popis bibliografskog praćenja nacionalnog izdavačkog proizvoda uključivao preferiranim redoslijedom ovu vrstu građe, odnosno sljedeće bibliografije: 1. bibliografiju svih knjiga i brošura objavljenih i dostupnih na tržištu zemlje bez obzira na jezik, uključujući objavljene akademske teze i službene publikacije od javnog interesa.; 2. bibliografiju knjiga i brošura

²Tako je u prvoj polovici 20. stoljeća koncept nacionalne bibliografije zrcalio operacionalizaciju njezinog obuhvaćanja građe. U Njemačkoj je tridesetih godina bilo prisutno mišljenje da zadaće nacionalne bibliografije mogu biti popisivanje publikacija na jednom jeziku iz raznih zemalja ili iz jedne zemlje na svim jezicima. Joris Vorstius tvrdit će pak: "navikli smo nazivati nacionalnom bibliografijom popise novih objavaka određene zemlje, zemlje motrene s političkog stajališta". Slično je razmišljao i Francuz Langlois kada je nacionalnu bibliografiju definirao "repertoarom knjiga o svim predmetima, a koje imaju istu karakteristiku da su objavljene unutar granica određene nacije (države)." Dok, primjerice, akcentuiranje – za nacionalnu bibliografiju – uloge "popisivanja publikacija na tržištu određene zemlje" koje 1949. godine ističe Giuseppe Fumagali ukazuje i na jedno od važnih izvorišta nacionalnih, posebice tekućih, bibliografija – na komercijalni sektor ili na trgovinu knjigom. (Usp. Linder, LeRoy H. The rise of current complete national bibliography. New York : Scarecrow Press, 1959. Str. 14 i 220.)

objavljenih, ali nedostupnih na tržištu (prodaji); 3. popis važnih članaka u periodičkim publikacijama uključujući novine; 4. bibliografiju karata i atlasa; 5. bibliografiju muzičkih djela (tiskanih muzikalija); 6. popis audio-vizualne građe; 7. bibliografiju neobjavljenih akademskih teza; 8. bibliografiju lokalnih vladinih publikacija; 9. imenik ili popis časopisa i novina koje tekuće izlaze; 10. adresar izdavača i knjižara i 11. adresar knjižnica i sličnih ustanova.³

Rijetko je koja nacionalna bibliografija iz razvijenih zemalja u 1950-im i 1960-im godinama mogla slijediti ovu preporuku, a pogotovo tek osnovane bibliografske službe zemalja Trećega svijeta.⁴

Početkom sedamdesetih godina ovom se problemu počela posvećivati sustavna pozornost. Sva razmatranja koja problematiziraju uključivanje raznovrsne građe polaze od (izrečene) pretpostavke da tekuće bibliografije moraju zabilježiti građu koja ima određeni informacijski ili kulturni sadržaj i da je riječ o publiciranoj građi – namijenjenoj javnoj distribuciji na neki od mogućih načina s obzirom na ekonomske ili tehnološke modalitete.

1.2 Aspekti obuhvata građe i pristup Univerzalne bibliografske kontrole (UBC-a)

Maurice Line je 1974. godine zaključio da se problem obuhvaćanja ili uključivanja građe u tekuće nacionalne bibliografije može promatrati s nekoliko aspekata: s aspekta oblika građe koja se obuhvaća, s aspekta teritorijalnog/nacionalnog podrijetla građe (tuzemna ili i inozemna građa koja je procijenjena nacionalno relevantnom), s aspekta jezika građe koja se obuhvaća, s aspekta iscrpnosti pokrivanja unutar svake kategorije i s aspekta modaliteta prezentiranja raznovrsne građe.⁵

Praksa nacionalnih tekućih bibliografija u svijetu prije njihova programskog prepoznavanja “sredstvom” Univerzalne bibliografske kontrole bila je u svim navedenim aspektima vrlo raznolika. Univerzalna bibliografska kontrola sa svojim temeljnim konceptom da svaka u svijetu objavljena publikacija treba biti zabilježena samo jednom, i to u državi njezina nastanka, imala je za posljedicu i preferiranje teritorijalnog (državnog) načela nad etničkim/kulturnim, što znači da je u Preporukama Pariškog kongresa o nacionalnim bibliografijama iz 1977. jasno

³Očito je da je ova preporuka konferencije bila ‘maksimalistička’ s obzirom na legislativne, organizacijske, kadrovske i financijske aspekte onodobne njezine izvedivosti i da je izlazila iz običnih bibliografskih okvira smjerajući širenju bibliografske kontrole i na ostale sudionike u diseminacijskom lancu publikacija. (Usp. Davinson, Donald. *Bibliographic control*. 2nd ed. London : Bingley, 1981. Str. 12-14. i Linder, LeRoy H. Nav. dj., str. 5-20.)

⁴Usp. Collison, Robert L. *Bibliographical services throughout the world 1950-1959*. Paris : UNESCO, 1961.; Avicenne, Paul. *Bibliographical services throughout the world : 1965-1969*. Paris : UNESCO, 1969. (UNESCO bibliographical handbooks ; 11); Kaltwasser, F. G. *Universal bibliographic control : (UBC)*. // UNESCO Bulletin for libraries 25(1971), 252-259; Line, Maurice. *Inclusion of materials in current national bibliographies*. // Libri 24, 1(1974), 74-86. Od navedena tri autora jedino je Kaltwasser još 1971. godine istaknuo potrebu globalnog legislativnog ujednačavanja kao preduvjeta za izradu u aspektu obuhvaćanja ujednačenih bibliografija.

⁵Usp. Line, M. Nav. dj., str. 74-86.

definirala odnos prema aspektima teritorija i jezika dok je aspekt vrste dokumenata ograničila na dio tiskane građe (knjige, serijske i službene publikacije), ostavljajući nacionalnim bibliografskim središtima i daljnjim ispitivanjima utvrđivanje prioriteta glede vrste dokumenata koje treba uključiti u nacionalne bibliografije (preporuke 5-7 Pariškog kongresa).⁶

Tako bi nacionalne tekuće bibliografije glede jezika dokumenta koje popisuju prema Kongresnim preporukama iz 1977., Smjericama za nacionalno bibliografsko središte i nacionalnu bibliografiju (1979.) te Preporukama Kopenhaškog kongresa o nacionalnim bibliografijama iz 1998. trebale popisivati građu objavljenu na svim jezicima ili pismima na kojima se piše u dotičnoj zemlji (uključivši jezike nacionalnih manjina).

Ovdje treba spomenuti da je glavni legislativni potporanj obuhvatu nacionalnih tekućih bibliografija, ili "sredstvo uključivanja"⁷ nacionalnoga izdavačkog proizvoda, obvezni primjerak ili slični ugovorni odnosi između nacionalnog bibliografskog središta i izdavača ili između države i bibliografskog središta koji svojim rješenjima – definiranjem obveznika deponiranja (izdavač, tiskar, autor...), formiranjem popisa građe koja je uključena ili isključena iz obveze deponiranja, definiranjem brzine izlaženja zapisa u nacionalnoj bibliografiji itd. – omogućuje prikupljanje određene vrste građe i utječe na izvedivost programa nacionalne bibliografije. Međutim, problem teritorijalnosti – koji je načelno riješen instrumentom obveznog primjerka – pokazao se nešto složenijim (što će posebice zakomplicirati novi elektronički, daljinsko dostupni dokumenti, o čemu će biti riječi nešto kasnije).

Tako je sedamdesetih godina naglašeno da određivanje teritorijalnog izvora publikacija iz tzv. nacionalnog izdavačkog proizvoda može izazvati određene nedoumice jer se nacionalni izdavački proizvod ne poklapa sa zemljopisnim i državnim granicama.⁸ Često je riječ o kooperativnim izdavačkim projektima ili o međunarodnoj organizaciji, a takve su publikacije predmet zakona o obveznom primjerku različitih zemalja. Smjernice za nacionalnu bibliografiju iz 1979. godine za takve su slučajeve predviđale suradnju između nacionalnih bibliografskih agencija, kako bi se odredile granice nacionalnog izdavačkog proizvoda (*national imprint*) i dogovorilo u kojoj će se nacionalnoj bibliografiji pojaviti zapis o takvim publikacijama, da bi preporuke IFLA-ine radne grupe objavljene u dokumentu *Coverage of document in current national bibliographies* (1982.) takve publikacije, vrlo realistično, smještale u nacionalni izdavački proizvod svake od zemalja u kojoj se takva publikacija objavljuje.

Spomenuti dokument, u duhu Univerzalne bibliografske kontrole, glavnim načelom izbora dokumenata za uključivanje u nacionalnu bibliografiju smatra teritorij njegovoga nastanka, zemlju u kojoj je objavljen, pri čemu smatra nebitnim mjesto tiskanja. Sukladno tome, i autorstvo nekog dokumenta smatra se nevažnim za procjenu nacionalnog izdavačkog proizvoda.

⁶Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography. Paris : UNESCO, 1979. (PGI/79WS/18), Appendix B.

⁷Kako ga nazivaju preporuke IFLA-ine radne grupe objavljene u dokumentu *Coverage of documents in current national bibliographies*. // *International cataloguing* 11(January/March 1982), 4-7.

⁸Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography. Str. 24-25.

1.3 Značajniji empirijski nalazi o obuhvatu građe i neki konceptualni prijevori u kontekstu UBC-evih dokumenata

Tradicija je nekih zemalja da u nacionalnoj bibliografiji popisuju građu koja izlazi iz okvira tzv. nacionalnog izdavačkog proizvoda, odnosno da popisuju inozemnu građu koja čini dio nacionalne zbirke. Iako takva praksa nije ključna za nacionalnu bibliografsku kontrolu (kako je vidi Univerzalna bibliografska kontrola), dotične zemlje – procjenjujući da je za sadašnje korisnike bibliografije kao i za njezinu arhivsku, povijesnu i opću kulturnu funkciju važno uključiti nacionalno relevantnu inozemnu građu – odlučuju se za prezentaciju takve građe najčešće u posebnim godišnjim nizovima ili je, prema kongresnim preporukama, grafički posebno ističu.⁹ Sedamdesetih je godina Cheffin analizirao uključivanje publikacija u nacionalne bibliografije koje nisu dijelom nacionalnog izdavačkog proizvoda. Uočio je postojanje trovrstnog izbora: publikacije nacionalnih autora koje su objavljene u inozemstvu (zabilježio je četrnaest nacionalnih bibliografija s takvom praksom uključivanja), inozemne publikacije i članci u časopisima s predmetno relevantnim sadržajem za zemlju (uključenih u dvadeset i jednu nacionalnu bibliografiju), publikacije na službenom jeziku zemlje, a objavljene bilo gdje u svijetu (svega četiri nacionalne bibliografije).¹⁰

Istraživanje *Survey on bibliographic control and national bibliography* koje je 1996. godine proveo Robert Holley na uzorku od 64 zemlje članice Konferencije direktora nacionalnih knjižnica (Conference of Directors of National Libraries – CDNL) otkriva da čak 46 zemalja (71,9 posto) iz uzorka popisuje građu o zemlji objavljenu u inozemstvu.¹¹ Ovi uvidi iznenadili su i autora istraživanja.

Odnos nacionalne zbirke (*national collection*), nacionalnog izdavačkog proizvoda (*national imprint*) i nacionalne bibliografije u IFLA-inim dokumentima jasno je postavljen, ali neke moguće tendencije zanimljivo promatra Line.¹² Dok se nacionalna zbirka treba sastojati ponajprije od nacionalnog izdavačkog proizvoda (prikupljanog najčešće temeljem obveznog primjerka), koju obično formira nacionalna knjižnica, ona povrh tog proizvoda, uobičajeno, sadrži i inozemne publikacije o zemlji, publikacije nacionalnih autora u stranim prijevodima, publikacije na (glavnom) nacionalnom jeziku objavljene bilo gdje u svijetu. Nacionalna tekuća bibliografija, pak, slijedeći zadaću Univerzalne bibliografske kontrole ponajprije popisuje nacionalni izdavački proizvod uz određenu načelnu ili pragmatičnu selekciju

⁹Tako, primjerice, švedski niz *Suecana extranea* uključuje knjige na stranim jezicima o Švedskoj te švedsku književnost i dječju literaturu u prijevodima; slično je koncipiran danski niz *Dannia polyglota*, finski *Fennica extranea*, poljska *Polonica zagraniczne* i sl. Luksemburška nacionalna bibliografija uključuje, pak, u jednom nizu i inozemnu građu: objavljene disertacije i akademske teze luksemburških građana i stranaca ako se temom odnose na Luksemburg, a Nacionalna knjižnica posjeduje primjerak. (Iscrpnije u: Bell, Barbara. An annotated guide to the current national bibliography. 2nd completely revised edition. München : Saur, 1998. (UBCIM Publications ; N. S., Vol. 18)

¹⁰Guidelines for the national bibliographic agency ..., str. 27-29.

¹¹Holley, Robert P. Results of a Survey on bibliographic control and national bibliography, IFLA Section on bibliography. [S. l.] : IFLA [citirano: 1998-12-15]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/VI/icnbs/icnbs.html>

¹²Line, Maurice. What exactly is a national collection. // Alexandria 10, 1(1998), 1-2.

građe iz toga korpusa (o čemu će riječi biti nešto kasnije). U situaciji pojačane globalizacije nacionalne knjižnice, a posljedično i nacionalne bibliografije, mogu pasti u iskušenje da u formiranju nacionalne zbirke izostave dio tzv. ‘anacionalne’ građe, koja je mogla biti proizvedena u svakoj drugoj zemlji (što, primjerice, u engleskom govornom području predstavljaju publikacije međunarodnih izdavača ili lokalna izdanja knjiga iz Sjedinjenih Američkih Država ili Velike Britanije). Potpunost nacionalnih zbirki temeljenih na publikacijama relevantnim za nacionalnu kulturu i državu vrlo je teško postići razvije li se koncept reduciranih nacionalnih zbirki temeljenih na redukciji uključivanja ‘anacionalnog’ domaćeg izdavačkog proizvoda, jer je potpunost nacionalne zbirke svake zemlje temeljena ponajprije na dosljednoj bibliografskoj kontroli nacionalnog izdavačkog proizvoda svih zemalja u sustavu nacionalnih bibliografija.

Ako se dakle ‘nacionalno irelevantna’ građa ne bi sakupljala u zemlji nastanka i bibliografski popisivala, onemogućili bi se programi Univerzalne bibliografske kontrole i Univerzalne dostupnosti publikacija.

Može se, dakle, reći da je početkom osamdesetih problem teritorijalnosti građe i jezika bio doređen (popisivati građu na svim jezicima neke zemlje, popisati prema teritorijalnom načelu, a eventualnu inozemnu građu grafički označiti ili formirati poseban niz). Trebalo je još nacionalne tekuće bibliografije ujednačiti u pitanjima dinamike razvoja glede obuhvaćanja građe. Predložen je trirazinski dinamički model¹³ koji je hijerarhijskim redanjem vrsta dokumenata prema informacijskoj važnosti trebao olakšati proširivanje obuhvata nacionalnih bibliografija. Na prvoj razini uključene su knjige, serijske publikacije (novi ili promijenjeni naslovi) i službene publikacije (tzv. kongresni minimum iz 1977.). Druga razina uključila je tiskanu glazbu, kartografsku građu, standarde, patente, disertacije, zbornike konferencija, istraživačke izvještaje, dok je na trećoj razini obuhvat proširen na članke, zvučne vrpce, gramofonske ploče, videosnimke, grafičke i umjetničke reprodukcije, plakate, trgovačku literaturu (katalozi i upute), filmove, publikacije na brajici (Braille), mikrooblike, dijapozitive, ostalu audiovideo građu, strojno čitljive informacijske nosače i, na kraju, strane publikacije iz nacionalne zbirke. Priložene su i definicije svake od spomenute vrste dokumenata. Ranije spomenuto istraživanje R. Holleya iz 1996. donekle potvrđuje “trajnost” trirazinskog modela iz 1982. Otkriva nam, naime, visoku zastupljenost tradicionalnih tekstualnih formata (uz ranije spomenutu “anomaliju” u vidu visoke zastupljenosti inozemne građe) i slabije popisivanje zvučnih zapisa, audiovizualne građe, mikrooblika, računalnih datoteka i međunarodnih službenih publikacija kao i potpuno odsustvo nekih preporučenih vrsta dokumenata, poput standarda. Autora istraživanja posebno začuđuje visoka zastupljenost članaka iz periodike (33 zemlje ili 51,6 posto) jer je pretpostavka da je ta vrsta građe ponajprije predmetom specijaliziranih baza podataka.¹⁴

¹³Usp. Coverage of documents in current national bibliographies.

¹⁴Ovdje valja podsjetiti da je položaj općih nacionalnih bibliografija članaka u sedamdesetim godinama obilježen stanovitom (‘normativnom’) neodlučnošću o njihovoj ulozi i mjestu u sustavu nacionalnih tekućih bibliografija. Tako je na IFLA-inom sastanku u Grenobleu 1973., na kojem je raspravljan program UBC-a, revidiran plan ustroja nacionalnih bibliografija iz 1950. godine i donesena preporuka koja je sadržavala popis nužnih, fakultativnih i korisnih bibliografija pri čemu su bibliografije članaka ispuštene. Smatrano je, naime, da problematika bibliografija članaka ulazi u domenu

U Tablici 1 donosi se pregled vrsta građe obuhvaćenih nacionalnim tekućim bibliografijama prema stanju iz 1996.¹⁵

Knjige	96,9 %
Serijske publikacije	93,8 %
Službene publikacije	87,5 %
Građa o zemlji tiskana u inozemstvu	72 %
Karte	72 %
Disertacije	69 %
Glazbeni snimci	54,7 %
Članci u periodici	51,6 %
Grafička građa	48,4 %
Mikrooblici	46,9 %
Filmovi i video zapisi	40,6 %
Računalni programi	31,3 %
Međunarodne publikacije	29,7 %

Tablica 1. Vrste građe obuhvaćene nacionalnim bibliografijama

Sljedeće važno pitanje koje svaka nacionalna bibliografija mora riješiti i eksplicitno definirati pred korisnicima jest problem opširnosti odnosno selekcije za pojedine kategorije (tiskane) građe. Riječ je, slijedeći spomenutu Lineovu podjelu, o aspektu iscrpnosti pokrivanja unutar svake vrste građe. Tako se u praksi primjenjuju sljedeći kriteriji za isključivanje ili uključivanje građe: veličina dokumenta (izražena u broju stranica), veličina naklade (neke zemlje isključuju građu u nakladi manjoj od 100 primjeraka), format tiskane publikacije (Mađarska, primjerice, isključuje publikacije formata manjeg od A5), način umnažanja (isključuje se građa umnožena fotokopiranjem), kvaliteta (isključivanje trivijalne, servisne ili pornografske literature), cijena (kao pokazatelj kvalitete i svrhe), razina dostupnosti (isključuje se građa ograničena na članove udruga ili interni pravilnici). Spomenuti kriteriji ovise o veličini nacionalnog tiskarskog proizvoda, financijskoj spremnosti bibliografske

UNESCO-vih programa UNISIST (Intergovernmental Programme for Cooperation in the field of Scientific and Technological Information) i NATIS (National Information System), pa je, primjerice, na Međunarodnoj konferenciji NATIS-a 1974. u Parizu bilo mišljenja da pri izboru serijskih publikacija za analitičku obradu treba izbjegavati 'dupliranje' s nacionalnim tekućim bibliografijama i međunarodnim specijaliziranim službama. Istodobno je, pak, preporučeno da zemlje 'malih' jezika ipak analitički obrađuju što je moguće veći broj časopisa. S druge strane, IFLA-ina Komisija za bibliografiju iste godine u Washingtonu smješta opću bibliografiju članaka u sustav nacionalne tekuće bibliografije. (Usp. Milosavljević, Ivana. Univerzalna tekuća analitička bibliografija Jugoslavije. // Tekuće bibliografije u Jugoslaviji : zbornik saopštenja, Beograd, 18.-19. novembar 1986. Beograd : Jugoslovenski bibliografski institut, 1987. Str. 144-145.)

¹⁵Usp. Holley, R. P. Nav. dj.

agencije, ali i o definiranoj svrsi pojedinih nizova. Budući da nacionalna tekuća bibliografija u korisničkim zajednicama (ponajprije knjižničnoj i knjižarskoj) funkcionira kao pomagalo za odabir i nabavu publikacija, preporučuje se da bibliografije ne isključuju ponovljena izdanja.

2 Problematika obuhvata elektroničke građe

2.1 Uvod. Implikacije izdavačkog i tehnološkog konteksta na IFLA-ine preporuke iz 1970-ih i 1980-ih godina i nove inicijative u kontekstu UBC-a

U 1990-ima pojavila se nova vrsta publikacija koja za postojeće preporuke i zabilježene prakse nacionalnih knjižnica i bibliografija glede obuhvata i selekcije predstavlja višestruke izazove. Riječ je o elektroničkim publikacijama, ili govoreći jezikom ISBD(ER)-a, o elektroničkoj građi.¹⁶ Dok tzv. mjesno dostupna elektronička građa, u fizički i sadržajno dovršenom obliku ne predstavlja u konceptualnom smislu velik izazov za odabir i uključivanje u nacionalne bibliografije, dotle elektronička građa koja se nalazi na mrežnim odredištima i dostupna je putem telekomunikacijskih mreža traži propitivanje njezine prirode, upravljanja, čuvanja i bibliografske obrade.¹⁷ Priroda mrežnih publikacija odlikuje se ponajprije njihovom sadržajnom i lokacijskom nestabilnošću. Pritom se misli i na razmjerno neformalan karakter objavljivanja na mreži i na to da se sadržaj publikacija i podaci o odgovornosti u mrežnoj publikaciji mogu mijenjati i nakon njezina publiciranja na mreži. Tako, primjerice, prema nekim uvidima¹⁸ prosječno vrijeme postojanja publikacije iznosi 42 dana i ona tada može promijeniti svoju lokaciju i bibliografska obilježja.

Jasno razlikovanje između knjige, serijske publikacije i članka nije uvijek moguće, a i pozivanje na fizička svojstva dokumenta (tekstualna, slikovna i zvučna građa) nije više relevantno pa su i preporuke o vrstama publikacija i njihovom uključivanju

¹⁶Projekt Kanadske nacionalne knjižnice Electronic Publications Pilot Project predlaže definiciju elektroničkih dokumenata kao proizvoda formalne izdavačke aktivnosti čijem se kodiranom informacijskom sadržaju pristupa upotrebom računala (Usp. Electronic Publications Pilot Project (EPPP) : summary of the final report. [S. l.] : National Library of Canada and National Archives of Canada, 1996. Osuvremenjeno: 2001-03-31 [citirano: 2004-04-13]. Dostupno na: <http://www.collectionscanada.ca/9/4/p4-201-e.html>. ISBN: 0-662-24672-1. Istraživanje J. Byruma o uključivanju elektroničkih izvora u nacionalne bibliografije iz 1998. definira, za potrebe istraživanja, elektroničke izvore građom kodiranom za manipuliranje računalom. (Usp. Byrum, John Jr.; Petra Myers-Hayer. Inclusion of information covering electronic resources in national bibliographies : results of a survey conducted May-June 1998. // International cataloguing and bibliographic control 29, 1(2000), 4-7.)

¹⁷O spomenutim problemima pisano je znatno iscrpnije u članku: Klarin, Sofija, Tomislav Murati. Identifikacija, odabir, obradba i osiguravanje dostupnosti mrežnih publikacija u kontekstu nacionalne bibliografske kontrole. // 4. seminar Arhivi, knjižnice, muzeji. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2001. Str. 41-56 kao i u člancima što ih sadrži tematski broj Obrada elektroničke građe Vjesnika bibliotekara Hrvatske 46, 1-2(2003).

¹⁸Jacobsen, Grethe. Coverage : what types of documents should national bibliographic include? // ICNBS Copenhagen 25-27 November 1998 : proceedings of the International Conference on National Bibliographic Services. Copenhagen : The Royal Library. 2001. Str. 33-42.

u nacionalne bibliografije upitne.¹⁹ U kontekstu spomenutih preporuka iz 1982. godine problem utvrđivanja teritorijalnosti (mjesto publiciranja – određivanja nacionalnog izdavačkog proizvoda) mrežne publikacije moguće je djelomično riješiti oslanjanjem na podatke iz domene jedinstvene adrese građe (Uniform Resource Locator – URL). Ali problem se pojavljuje s internacionalnim domenama (".com", ".org", ".net") za neke inače nacionalne kompanije. Može li u tom slučaju jezik dokumenta poslužiti kao pomoć? Ako očekujemo da će nacionalne domene ili domene s nacionalnom tematikom sadržavati dokumente na jeziku zemlje, polazimo od pogrešne pretpostavke jer su dokumenti na mreži zbog svoje široke dostupnosti često objavljeni na engleskom jeziku.²⁰ Tako se pokazuje, tvrde neki autori, da u slučaju mrežnih dokumenata treba pronaći nov pristup u utvrđivanju onoga što uključiti u nacionalnu bibliografiju.²¹

Da problemi obuhvaćanja mrežnih dokumenata nisu fakultativni interes nacionalnih bibliografskih središta, pokazuju i sklonosti nekih autora da 21. stoljeću pripišu 'dematerijalizaciju' informacijskog medija i postupnu prevagu netiskane građe nad tiskanom,²² a projekti namijenjeni ispitivanju postupanja s elektroničkom građom pokazuju koliko su novi oblici publikacija važan razvojni problem nacionalnih knjižnica i nacionalnih bibliografija, ali i nakladničke zajednice. Tako je, primjerice, izvještaj Zajedničkog komiteta za elektroničke publikacije Konferencije europskih nacionalnih knjižnica (Conference of European National Libraries – CENL) i Federacije europskih nakladnika (Federation of European Publishers – FEP) *Elektroničke publikacije – agenda za izdavače i nacionalne knjižnice*, temeljen na istraživanju provedenom u 18 zemalja (20 nacionalnih knjižnica i 20 izdavačkih udruga i izdavača), otkrio glavne zajedničke probleme i artikulirao konsenzus oko razvoja uzajamnih odnosa.²³ Dvije zajednice složile su se da mjesta pohrane elektroničke građe budu nacionalne knjižnice (pri čemu su nacionalne knjižnice istaknule legislativnu i tehničku neizvedivost zajedničke europske elektroničke depozitarne ustanove), o nužnosti prikupljanja mjesno dostupne građe, a definirani su zajednički glavni problemi: razvoj zaštite autorskih prava, definiranje uvjeta pristupa elektroničkoj građi i sustava plaćanja te razvoj metapodataka. Otvorenim problemom za obje zajednice ostaju

¹⁹Projekt Danskoga knjižničkog centra INDOREG (Internet Document Registration) imao je, između ostalog, za cilj napraviti tipologiju dokumenata koji postoje na mreži i predložiti kriterije uključivanja mrežnih dokumenata u nacionalne bibliografije. Identificirane su dvije vrste mrežnih dokumenata: tzv. statične i dinamične publikacije. Statične publikacije za razliku od dinamičnih obilježava sadržajno-informacijska i formalno-kataložna stabilnost. Prema danskim nalazima većina takvih publikacija službene su publikacije državnih ustanova i često predstavljaju paralelne verzije tiskanih dokumenata.

²⁰Jacobsen, G. Nav. dj.

²¹Usp. Beaudiquez, Marcelle. National bibliographic services in the 21st century : evolution and revolution. // ICNBS Copenhagen 25-27 November 1998 : proceedings of the International Conference on National Bibliographic Services. Copenhagen : The Royal Library. 2001. Str. 23-32.

²²Usp. Williamson, Robin. Beyond the printed books. // The future of the national bibliography. London : The British Library, 1997. Str. 27-33; Beaudiquez, Marcelle. Nav. dj.

²³Haynes, David. Electronic publications – an agenda for publishers and national libraries. Novembar 1998. [citirano: 2004-04-13]. Dostupno na: <http://www.kb.nl/gabriel/projects/pages/cobra/epubrep.pdf>

daljinski dostupne publikacije i brzina legislativnog obuhvaćanja svih kategorija elektroničkih publikacija. Niti ovaj projekt kao ni mnogo ambiciozniji projekt BIBLINK (sufinanciran od Europske komisije Telematics Application Program), koji je razvijen u okviru CoBRA+ inicijative, nisu dotaknuli problem obuhvaćanja i kriterija obuhvaćanja elektroničke građe za nacionalne tekuće bibliografije. Naime, posljedice suradnje između nacionalnih knjižnica i nakladnika te razvoj bibliografske kontrole za elektroničke publikacije već na izdavačkoj razini (primjerice, razvojem i primjenom metapodataka) onemogućile bi “nestajanje” značajnih elektroničkih publikacija za nacionalne knjižnice.²⁴

2.2 Obuhvat elektroničke građe kao predmet nacionalnih istraživačkih projekata

Definiranje nacionalnih strategija za formiranje nacionalnih zbirki elektroničkih dokumenata prepušteno je uglavnom nacionalnim projektima. Polovicom devedesetih u nekim svjetskim knjižnicama pokrenuti su istraživački i eksperimentalni programi prikupljanja, pohrane i bibliografske kontrole elektroničkih publikacija (ponajprije daljinski dostupne građe) i neki od njih, poput nizozemskog (Deposit for Dutch electronic publications – DDEP), danskog (Internet document registration – INDOREG), kanadskog (Electronic publications pilot project – EPPP) ili švedskog (Kulturarw³ heritage project), definirali su kriterije prikupljanja elektroničke nacionalne baštine.

Neka bibliografska središta – nizozemsko i dansko, primjerice – kad je riječ o odabiru mrežne građe za nacionalne bibliografije polaze od svojevrsnog ‘kulturnog kontinuiranja’. Pritom se misli na dvije stvari. Po njima mrežna građa zanimljiva za bibliografiranje najvećim dijelom sadrži tekstualne podatke (“substancionalnu količinu teksta”) i smatra se da pri odabiru takve građe treba pokušati držati se kriterija razvijenih za potrebe formiranja bibliografije tiskane građe.²⁵

Danci dijele mrežne dokumente prema sadržajnoj i bibliografskoj postojanosti na statične i dinamične, ali konačnu prednost pri izboru mrežnih dokumenata za uključanje u nacionalne bibliografije daju kombinaciji sadržajnog (vrijednosnog) i formalnog (veličina dokumenta). U konačnici preporučuju uključivanje statičnih dokumenata.²⁶

Kanađani²⁷ preporučuju prikupljanje kanadskih publikacija (publiciranih na kanadskom poslužitelju, s kanadskim urednikom ili autorima) i publikacija koje sadržajem ulaze u područje nacionalne zbirke te uključanje svih vladinih publikacija i prikupljanje spomenutih publikacija u svim standardnim mrežnim formatima.

²⁴Noordermeer, Trudi. A bibliographic link between publishers and national bibliographic agencies concerning electronic publication : project BIBLINK. // International cataloguing and bibliographic control 28, 1(1999), 26-29.

²⁵Noordermeer, Trudi. Deposit for Dutch electronic publications : research and practice in Netherlands. // Research and advanced technology for digital libraries / ed. by Carol Peters, Constatin Thanos. Berlin : Springer, 1997. Str. 361-371.

²⁶INDOREG – Internet Document Registration : project report. Ballerup : Danish Library Center, 1997.

²⁷Usp. Electronic Publications Pilot Project.

Znatno je 'radikalniji' spomenuti švedski projekt, svrha kojega je testirati metode prikupljanja, zaštite i osiguravanja pristupa švedskim *online* dostupnim elektroničkim publikacijama.²⁸ Dok, naime, ostali projekti pokušavaju selekcionirati posebna područja (vrste časopisa, respektabilne nakladnike, primjerice službenih publikacija i sl.), dotle Šveđani smatraju kako je vrlo teško odrediti kriterije selekcije za mrežne dokumente, a još je teže takve eventualne kriterije provoditi na velikoj količini mrežnih stranica. Stoga je po pristupu švedski model neselektivan, a izvedbena mu je posebnost da u jednakim vremenskim razmacima snima i pohranjuje ukupni sadržaj mrežnih stranica sa švedskim adresama. Bilježe se elektroničke serijske publikacije (časopisi i novine), statični dokumenti (tekstovi iz elektroničkih tekstualnih arhiva) i dinamični dokumenti s vezama (na HTML stranice), informacije na: mrežnim stranicama koje u domeni adrese završavaju na ".se"; na mrežnim serverima smještenim u Švedskoj, ali čije adrese završavaju na ".com", ".org" ili ".net"). Prikupljaju se isto i mrežne stranice koje su izradili Šveđani, a smještene su na inozemnim serverima i inozemne stranice sa švedskim linkovima. Od rujna 1996. do proljeća 1997. prikupljeno je 280 GB podataka, od kojih je 60 posto nađeno na "klasičnim" nacionalnim adresama ".se". Kako je krajnji cilj projekta čuvanje i osiguravanje dostupnosti, podrazumjeva se razvoj složenog softvera koji će, između ostalog, nadgledati pohranu i učestalost uporabe, nadzirati stanje kopija, i eventualno na temelju elementarnih statističkih uvida ponuditi moguće kriterije selekcije koji će se s vremenom nametnuti.

Ovako koncipirani projekti traže daljnju razradu problema vezanih uz prikupljanje elektroničke građe i njihovo uvrštavanje u nacionalne tekuće bibliografije, a ponajprije su im ciljevi:²⁹

- podjela posla oko odgovornosti depozitarnih ustanova za pojedine dijelove domena na mreži,
- razvijanje pretražitelja (*search engines*),
- poticanje autora i nakladnika na upotrebu standardnih metapodataka,
- revizija postojeće legislative obveznog primjerka kako bi se obuhvatili mrežni dokumenti i
- razvijanje kriterija selekcije.

Budući da nacionalna zbirka i na njoj temeljena nacionalna bibliografija pretpostavlja osiguranje dostupnosti dokumenta koji je opisala, za elektroničke dokumente potrebno je osigurati njihovo održavanje i pronalaženje. Nekoliko se postupaka komplementarno upotpunjuje u različitim projektima: registracija izdavača elektroničkih publikacija u sustavima ISBN-a i ISSN-a, edukacija izdavača za upotrebu metapodataka,³⁰ pohranjivanje integralnih dokumenata na za to posebno određenim serverima u nacionalnoj knjižnici (nizozemski prijedlog) ili konstrukcija "trajne adrese dokumenta" (PURL-a – Persistent uniform resource locator), poslužitelja koji omogućuje vezu s nakladnikom u slučaju njegove promijenjene adrese.

²⁸Iskrpnije vidjeti: Kulturarw³: long time preservation of electronic documents. Stockholm : The Royal Library. Osuvmrenjeno: 2003-11-03 [citirano: 2004-04-13]. Dostupno na: <http://www.kb.se/ENG/kbstart.htm>

²⁹Jacobsen, G. Nav. dj.

³⁰U tom smislu zanimljiva je inicijativa projekta INDOREG (usp. INDOREG - Internet Document Registration : project report. Ballerup : Danish Library Centre, 1997. Str. 26.).

2.3 Zastupljenost elektroničke građe u nacionalnim tekućim bibliografijama

Kako elektroničku građu ne čine samo mrežne publikacije (iako njihovo popisivanje i prikupljanje predstavlja najveći tehnološki, kadrovski, organizacijski i legislativni izazov za nacionalne knjižnice), potrebno je prikazati koliko se raznovrsne elektroničke publikacije uopće aktivno popisuju i uključuju u nacionalne tekuće bibliografije. Istraživanje³¹ koje je 1998. godine na uzorku od 59 zemalja članica CDNL-a³² proveo John Byrum imalo je za cilj utvrditi u kojoj se mjeri obuhvaća građa na elektroničkim nosačima informacija, koja kataložna pravila, standarde i lokalne prakse za elektroničku građu primjenjuju nacionalna bibliografska središta za tu vrstu građe te utvrditi kako se bibliografska središta odnose prema mrežnim izvorima dostupnim preko interneta.

Stoga ćemo ukratko prikazati uvide istraživanja koji se odnose na problem obuhvata.

Istraživanje je frekvencijski opisalo tri aspekta obuhvata elektroničke građe: vrstu elektroničke građe (format), početak obuhvaćanja navedene građe i vrstu publikacija koju elektronički mediji (nosači) sadrže.

Od 59 ispitanih zemalja 34 (60 posto) obuhvaća barem jedan elektronički izvor, a većina bibliografskih središta popisuju barem dvije vrste nosača.

Iscrpniji opis dan je u Tablici 2.

<i>Vrsta elektroničke građe</i>	<i>Broj bibliografskih središta</i>
Građa na disketama	30
Građa na optičkom disku	29
Interaktivni multimediji	21
Mrežni izvori	17
Građa na magnetnim vrpcama	9

Tablica 2. Vrste elektroničke građe koje se uključuju u nacionalne tekuće bibliografije

Glede vremena početka uključivanja elektroničkih izvora u nacionalne bibliografije i broja uključenih izvora u posljednjem svesku bibliografije, rezultate prikazuje Tablica 3.

³¹Byrum, John Jr.; Patricia Myers-Hayer. Nav. dj.

³²Radi se o 61 bibliografskom središtu iz 20 zemalja iz Zapadne Europe, 13 iz Istočne Europe, 9 iz Afrike, 2 sa Srednjeg Istoka, 2 iz Sjeverne Amerike, 6 iz Srednje i Južne Amerike i 9 iz Azije i Oceanije.

<i>Vrsta elektroničke građe</i>	<i>Početak obuhvaćanja</i>	<i>Broj jedinica u svesku</i>
Građa na disketama	Kasne 1980-e	100
Građa na optičkom disku	Kasne 1980-e	300
Interaktivni multimediji	Sredina 1990-ih	100-300
Mrežni izvori	Sredina 1990-ih	100-200
Građa na magnetnim vrpcama		1980-e 100 ili manje

Tablica 3. Početak i dinamika obuhvaćanja

Iako na temelju podataka o broju jedinica u posljednjem svesku možemo zaključiti da se radi o skromnim količinama elektroničke građe, ispitivanje je propustilo iskoristiti priliku i istražiti dinamiku unutar pojedinih vrsta građe kao i relativne odnose između tiskane i elektroničke građe.

Zanimljivim se čini i pregled vrsta publikacija koje donose elektronički nosači. Naglasak je i dalje, unatoč razmjerno širokom dijapazonu publikacija koje se popisuju, na mjesno dostupnim formatima.

Prikaz donosi Tablica 4.

<i>Vrsta zastupljene publikacije</i>	<i>Broj bibliografskih središta</i>
Tekstovi (knjige)	32
Serijske publikacije (časopisi)	27
Baze podataka	27
Programi (igre, dtp programi, tekst procesori)	16
Digitalne reprodukcije	10
Online usluge	6
Mrežna odredišta	5
Diskusijske liste	2

Tablica 4. Vrste publikacija na elektroničkim nosačima

Glede osiguravanja dostupnosti elektroničke građe osim obveznog primjerka (28 nacionalnih središta), kupnje (19) i razmjene (20), bibliografska središta – u slučajevima kad legislativa ne obuhvaća podjednako građu na fizičkim nosačima i daljinski dostupnu građu – pregovaraju izravno s odabranim izdavačima o modalitetima suradnje. Većina središta koja obuhvaćaju elektroničku građu namjerava u budućnosti proširiti obuhvat, a to se često odnosi i na daljinski dostupnu građu iako su fizički formati najatraktivniji. Zanimljiv je Byrumov nalaz o spremnosti bibliografskih središta (22 od 27 koji ne uključuju elektroničke izvore) – posebice iz zemalja u razvoju – da na temelju planova započnu uključivati raznovrsnu elektroničku građu u nacionalne bibliografije.

Kad su, pak, u pitanju mrežni izvori, čak 20 bibliografskih središta namjerava istražiti mogućnost njihovog uključivanja ili ih početi obuhvaćati u bliskoj budućnosti.³³ Gdje se takva građa obuhvaća, izbor je ograničen na građu koja potječe iz zemlje ili je tematski, jezično ili zemljopisno povezana/relevantna. Zanimljivo je da većina središta popisuje paralelne verzije dokumenata (mrežne, unatoč postojanju tiskanih inačica).

3 Zaključak

Može se zaključiti da Byrumovo istraživanje na neki način sažima dio zaključaka spomenutih nacionalnih projekata. Velika spremnost (u planovima) da se uključuje tzv. daljinski dostupna ili građa na Internetu nameće pitanje o budućnosti nacionalne bibliografije elektroničke građe koja će se odmah suočiti s pitanjem relevantnosti nacionalnih granica. Teritorijalni okviri ustupit će mjesto fluidnijim i izazovnijim – kulturnim. I u okvirima kulturne relevantnosti postavlja se pitanje hoće li se moći zadržati stari kriteriji formiranja nacionalnih zbirki, neće li se u prvo vrijeme povećavati prag tolerancije i 'glad' za mrežnim dokumentima.

Vjerojatno upravo zbog ovakve razvojno dinamične situacije, Preporuke Kopenhaskog kongresa u odjeljku o obuhvatu ostaju suzdržane i prepuštaju nacionalnim bibliografskim središtima utvrđivanje nacionalne građe, odnosno kriterija njezina odabira,³⁴ što će, očekuje se, donijeti iskustva postojećih i budućih projekata.

Nacionalna bibliografija za mrežne publikacije mogla bi izgledati posve drugačije od danas poznatih formata. Iako nas donekle udaljuje od teme obuhvaćanja nacionalnih bibliografija, zanimljivom se čini vizija elektroničke bibliografije – koja postaje jedan globalni mjerodavni pretražnik.

Tako bi futuristički model *Worldwide electronic Bibliography (WeB)* koji 1997. godine predlaže R. Williamson³⁵ mogao zadovoljiti autore, izdavače i istraživače osiguravajući ažuran opis i stalni pristup mrežnim dokumentima. Autorima bi trebao osigurati identifikaciju njihovih djela i zaštititi autorsku autentičnost, izdavačima nadzor nad komercijalnom upotrebom djela, a istraživačima pristup do mjerodavnih i brzih izvora.

³³Problemi koji mogu utjecati na odluku bibliografskog središta o uključivanju mrežnih dokumenata "tehničke" su prirode i podrazumijevaju probleme za katalogizatore: utvrđivanje glavnog izvora informacija za bibliografski opis, otkrivanje podataka o izdanju (mjestu i datumu), rješavanje problema pristupa dokumentima u različitim formatima (pdf, html, gif) i problem rekonstrukcije cjeline dokumenta iz njegovih dijelova, utvrđivanje glavnog naslova s obzirom na česte promjene naslova, problem nedostatka brojčanog označivanja mrežnih serijskih publikacija koje često imaju oblik baze podataka.

³⁴"Nacionalne bibliografije trebaju uključiti tekuću nacionalnu produkciju i, gdje je to izvedivo, trebaju omogućiti retrospektivno obuhvaćanje. Kada smatraju potrebnim, nacionalna bibliografska središta trebaju definirati i objaviti kriterije odabira građe za nacionalnu bibliografiju." (Usp. Preporuke Druge konferencije o međunarodnim bibliografijama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 42, 1-4(1999), 92-96. ili ICNBS 1998 – Final recommendations. // ICNBS Copenhagen 25-27 November 1998 : proceedings of the International Conference on National Bibliographic Services. Copenhagen : The Royal Library. 2001. Str. 121-123.)

³⁵Usp. Williamson, R. Nav. dj.

Nadzor nad WeB-om imao bi svojevrsni konzorcij nacionalnih knjižnica, a WeB bi bio stvaran i održavan kroz elektroničku interakciju (dijalog) između izdavača i pretražnika (WeB-a). Ekspertni sustav koji na zahtjev pokreće izdavač – jer mu je u interesu dati brzu i točnu informaciju – interaktivno bi kreirao bibliografski zapis, dodajući predmetnice iz višejezičnog tezaurusa. Bibliografske jedinice bile bi povezane s djelom koje opisuju ili s izdavačevim odredištem s kojega bi se osigurala veza na dokument.³⁶

Zamišljen kao integrirani sustav koji bi na temelju unesene jedinice omogućavao podnošenje zahtjeva za autorska prava, ovaj sustav pretpostavlja postojanje nekoliko jakih normativnih baza podataka i stalni nadzor središnje bibliografske agencije.

Čini se da bi u ovako tehnološki bitno internacionaliziranom kontekstu, nacionalne bibliografske agencije morale preispitati postojeće kriterije uključivanja građe. Oni bi, pak, što se pokazuje kao načelna konstanta, morali biti integrirani u politiku razvoja nacionalnih zbirki.

LITERATURA

Avicenne, Paul. *Bibliographical services throughout the world : 1965-1969*. Paris : UNESCO, 1969. (Documentation, libraries and archives ; 1)

Beaudiquez, Marcelle. *National bibliographic services in the 21st century : evolution and revolution*. // ICNBS Copenhagen 25-27 November 1998 : proceedings of the International Conference on National Bibliographic Services. Copenhagen : The Royal Library. 2001. Str. 23-32.

Bell, Barbara. *An annotated guide to the current national bibliography*. 2nd completely revised edition. München : Saur, 1998. (UBCIM Publications ; N. S., Vol. 18)

Byrum, John, Jr.; Patricia Myers-Hayer. *Inclusion of information covering electronic resources in national bibliographies : results of a survey conducted May-June 1998*. // *International cataloguing and bibliographic control* 29, 1(2000), 4-7.

Collison, Robert L. *Bibliographical services throughout the world 1950-1959*. Paris : UNESCO, 1961.

Coverage of documents in current national bibliographies. // *International cataloguing* 11(January/March 1982), 4-7.

Davinson, Donald. *Bibliographic control*. 2nd ed. London : Bingley, 1981.

Haynes, David. *Electronic publications – an agenda for publishers and national libraries*. Novembar 1998. [citirano: 2004-04-13].

Dostupno na: <http://www.kb.nl/gabriel/projects/pages/cobra/epubrep.pdf>

³⁶Ideja da nacionalna bibliografija mora osigurati lociranje i pristup zajedno s identifikacijom i opisom potječe iz 1980-ih godina, a postala je izvediva s razvojem mreže i elektroničkog publiciranja i s projektima i vizijama iz kasnih 1990-ih. Posebno je aktualizirana s razvojem posebnih bibliografskih usluga s bazama podataka cjelovitih tekstova.

Electronic Publications Pilot Project (EPPP) : summary of the final report. [S. l.] : National Library of Canada and National Archives of Canada, 1996. Osuvremenjeno: 2001-03-31 [citirano: 2004-04-13].

Dostupno na: <http://www.collectionscanada.ca/9/4/p4-201-e.html>. ISBN: 0-662-24672-1

Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography. Paris : UNESCO, 1979. (PGI/79WS/18)

Holley, Robert P. Results of a Survey on bibliographic control and national bibliography, IFLA Section on bibliography. [S. l.] : IFLA [citirano: 1998-12-15]. Dostupno na: <http://www.ifla.org/VI/icnbs/icnbs.html>

ICNBS 1998 – Final recommendations. // ICNBS Copenhagen 25-27 November 1998 : proceedings of the International Conference on National Bibliographic Services. Copenhagen : The Royal Library. 2001. Str. 121-123.

INDOREG – Internet Document Registration : project report. Ballerup : Danish Library Center, 1997.

Jacobsen, Grethe. Coverage : what types of documents should national bibliographic include? // ICNBS Copenhagen 25-27 November 1998 : proceedings of the International Conference on National Bibliographic Services. Copenhagen : The Royal Library. 2001. Str. 33-42.

Kaltwasser, F. G. Universal bibliographic control : (UBC). // UNESCO Bulletin for libraries 25(1971), 252-259.

Kulturarw³ : long time preservation of electronic documents. Stockholm : The Royal Library. Osuvremenjeno: 2003-11-03 [citirano: 2004-04-13]. Dostupno na: <http://www.kb.se/ENG/kbstart.htm>

Line, Maurice. Inclusion of materials in current national bibliographies. // Libri 24, 1(1974), 74-86.

Line, Maurice. What exactly is a national collection. // Alexandria 10, 1(1998), 1-2.

Linder, LeRoy H. The rise of current complete national bibliography. New York : Scarecrow Press, 1959.

Milosavljević, Ivana. Univerzalna tekuća analitička bibliografija Jugoslavije. // Tekuće bibliografije u Jugoslaviji : zbornik saopštenja, Beograd, 18-19 novembar 1986. Beograd : Jugoslavenski bibliografski institut, 1987. Str. 141-158.

Noordermeer, Trudi. A bibliographic link between publishers and national bibliographic agencies concerning electronic publication : project BIBLINK. // International cataloging and bibliographic control 28, 1(1999), 26-29.

Noordermeer, Trudi. Deposit for Dutch electronic publications : research and practice in Netherlands. // Research and advanced technology for digital libraries / ed. by Carol Peters, Constatin Thanos. Berlin : Springer, 1997. Str. 361-371.

Preporuke Druge konferencije o međunarodnim bibliografijama. // Vjesnik bibliotekara Hrvatske 42, 1-4(1999), 92-96.

Williamson, Robin. Beyond the printed books. // The future of the national bibliography. London : The British Library, 1997. Str. 27-33.